

خلاصه ای از مباحث مطرح شده کلاس تاریخ پایه هشتم^۱

گردآوری: خانم زاکانی

مبحث اول: ۲ جنبه مختلف تاریخ

جنبه اول: ما جَرَى

ماجرا به معنای وقایع تاریخی و اتفاقات است: ما (آنچه) + جَرَى (جریان و اتفاق افتاده است) = آنچه اتفاق افتاده است. مطالعه تاریخ صرف، به این معنا ارزشی ندارد.

جنبه دوم: لِمَاذَا جَرَى

لماذا جری یعنی چرا اتفاق افتاده است. این بخش فلسفه تاریخ، علل پیروزی ها و شکست ها... را مشخص میکند. مطالعه تاریخ، با هدف عبرت گیری از وقایع، پی بردن به علل وقایع، تطبیق با زمان حال و در نهایت برنامه ریزی برای آینده (آینده پژوهی) ارزش دارد و مورد تاکید دین اسلام است.

امام علی (ع) نامه ای برای امام حسن (ع) نوشته اند^۲ که در آن توصیه های دقیق، زیبا و لطیفی به پسرشان کرده اند؛ در فرازی از این نامه می خوانیم: اسْتَدِلَّ عَلَيَّ مَا لَمْ يَكُنْ بِمَا قَدْ كَانَ، فَإِنَّ الْأُمُورَ أَشْبَاهُ (با آنچه در گذشته واقع شده است نسبت به آنچه واقع نشده استدلال کن، زیرا امور جهان شبیه به یکدیگرند)

توضیح بیشتر: اشاره به اینکه یک سلسله قوانین کلی بر جهان هستی و بر جوامع انسانی حکومت می کند که هر زمان مصادیقی از آن روی می دهد؛ ولی همه مشمول آن قوانین کلی هستند، بنابراین انسان می تواند با مطالعه در حالات پیشینیان و جوامع گذشته و یا حتی با مطالعه در سنین پیشین عمر خود مسائل مربوط به امروز و فردا را از طریق مقایسه درک کند تا گرفتار خطا و اشتباه و زیان و خسران نشود.

این سخن شبیه چیزی است که امام (علیه السلام) در خطبه دیگری بیان کرده آنجا که می فرماید: «عِبَادَ اللَّهِ إِنَّ الدَّهْرَ يَجْرِي بِالْبَاقِينَ كَجَرِيهِ بِالْمَاضِينَ؛ بندگان خدا! این جهان نسبت به موجودین همان گونه جریان دارد که نسبت به گذشتگان جریان داشت» (۱۴) و این سخنی معروف است که در تعبیر روزانه ما به عنوان تاریخ تکرار می شود.

در ذیل همان خطبه چگونگی تکرار تاریخ را تحت شش عنوان بیان کردیم: زوال سریع نعمت ها، ناپایداری حوادث جهان، بی وفایی بسیاری از مردم دنیا، غرورها و شکست های ناشی از آن، تغییر حالات و روحيات به گونه ای که گاه نزدیک ترین دوستان انسان خطرناک ترین دشمن او می شوند و بالاخره آنچه باقی مانده و می ماند و مایه یاد نیک مردم جهان است نیکی ها محبت ها و اخلاص هاست و آنچه مایه نفرین و لعنت و بدنامی ها می شود ظلم و ستم ها و بی عدالتی هاست.

آری! همه این امور، امروز نیز همچون گذشته در حال تکرار است. به همین دلیل افراد باهوش کسانی هستند که هم در زندگی خود و هم در تاریخ پیشینیان بسیار مطالعه کنند و عبرت گیرند.

^۱ استناد و منابع در مطالعات تاریخی اهمیت بسزایی دارد ولی به دلیل رعایت اختصار، از ارجاع دادن به منابع تخصصی تاریخ اسلام در این متن، خودداری شده است.

^۲ نامه ۳۱ نهج البلاغه

مروری بر تاریخ صدر اسلام

مبحث دوم: دوران جاهلیت

عنوان جاهلیت به مقطعی از تاریخ عرب (حدود دو قرن) پیش از ظهور اسلام و بعثت پیامبر (ص) گفته می‌شود که بت‌پرستی، جهل و خرافه‌گرایی از شاخصه‌های بارز آن به شمار می‌رود.

بعضی از کلید واژگان جاهلیت:

بت پرستی، زندگی قبیله ای، خلق و خوی قبیله ای، پراکنده و فاقد حکومت، بهره نبردن از علم و دانش، پایین بودن موقعیت زنان، تعصب شدید قبیله ای، کینه و انتقام جویی، خون خواهی، غارت‌گری، موقعیت بالای شیخ قبیله، اهمیت شتر

وضعیت دین در جاهلیت: حنفاء (مفرد حنیف، یکتا پرست)، بت پرستان و مشرکان، مسیحیان، یهودیان، زرتشتی‌ها، صابئین، اعتقاد به جن و ارواح خبیثه

مبحث سوم: دوران مکه (۳۱ سال)

بعثت به برگزیده شدن حضرت محمد (ص) به پیامبری و آغاز رسالت او اشاره دارد که بنا بر مشهور، در ۲۷ رجب سال چهارم عام الفیل روی داده است. از این‌رو در فرهنگ شیعی ۲۷ رجب، به عنوان «عید مبعث» گرامی داشته می‌شود. روزی که در آن پیامبر (ص) به نبوت برگزیده شد به مبعث شناخته می‌شود.

بعثت پیامبر سرآغاز دین اسلام و مقدمه برچیدن شدن بت‌پرستی از حجاز بود. نخستین دوره اسلام دوره سیزده ساله سکونت و تبلیغ پیامبر اسلام در مکه است. در این دوره پیامبر سه سال به صورت مخفی به دعوت مشغول بود. بعد از سه سال خداوند او را مأمور کرد بستگان نزدیکش را به اسلام دعوت کند. در این دوره تعداد محدودی از افراد مسلمان شدند. در سالهای دوازده و سیزده بعثت، پیامبر در طی دو پیمان به نام بیعت عقبه زمینه مهاجرت به یثرب را آماده کرد.

مبحث چهارم: دوران مدینه (۱۰ سال)

در ربیع الاول سال سیزدهم بعثت، پیامبر به مدینه هجرت کرد و با همراهی ساکنان مدینه نخستین حکومت اسلامی را بنیان نهاد. اصحاب پیامبر در مدینه دو گروه بزرگ بودند که با نام مهاجران و انصار شناخته می‌شدند. اکثر جمعیت انصار از دو قبیله بزرگ اوس و خزرج بودند.

در این دوره پیامبر گرفتار جنگهای متعددی شدند که با عناوین غزوات (جمع غزوه) و سراپا (جمع سریه) در تاریخ ثبت شده‌اند. مهم‌ترین غزوه‌های پیامبر جنگ بدر و احد و خندق و فتح مکه هستند. بعد از فتح مکه تقریباً همه شبه جزیره عربستان مسلمان شدند.

غزوه بدر (سال ۲ ه.ق)

نخستین جنگ با فرماندهی پیامبر (ص)، میان مسلمانان و مشرکان قریش پس از هجرت پیامبر به مدینه، در هفدهم رمضان سال دوم هجری در منطقه بدر روی داد. در این جنگ، مسلمانان علی‌رغم کم‌شمار بودن به پیروزی رسیدند و چند تن از بزرگان مشرکان کشته یا اسیر شدند. این پیروزی جایگاه مسلمانان در مدینه را تثبیت کرد. بنا بر منابع تاریخی، از علل پیروزی

مسلمانان، جانفشانی و دلاوری مسلمانان به‌ویژه علی (ع) و حمزه سیدالشهداء، بود. این غزوه جزو معدود جنگ‌هایی است که در قرآن ذکر شده و نمونه‌ای از امداد الهی دانسته شده است.

غزوه احد (سال ۵۳ ق)

از غزوه‌های مشهور پیامبر(ص) با مشرکان مکه که در سال سوم هجری در کنار کوه اُحُد به وقوع پیوست.

قریشیان پس از شکست در غزوه بدر و به خونخواهی کشتگان بدر، آماده نبردی دیگر به فرماندهی ابوسفیان، با پیامبر(ص) و مسلمانان شدند. نقشه پیامبر(ص) و بزرگان مهاجران و انصار برای رویارویی با حمله قریش آن بود که از مدینه خارج نشوند و همان جا دفاع کنند، ولی جوانان و حمزه عموی پیامبر، خواهان جنگ در بیرون مدینه بودند. سرانجام پیامبر(ص) تصمیم گرفت برای جنگ از شهر خارج شود.

نتیجه اولیه این جنگ، شکست مشرکان بود؛ اما گروهی از تیراندازان که پیامبر(ص) آنان را به فرماندهی عبدالله بن جبیر بر کوه عینین در سمت چپ کوه احد قرار داده بود، به گمان پیروزی، کوه را ترک کردند. مشرکان نیز با عبور از همین منطقه، از پشت به مسلمانان حمله کردند و آنان را شکست دادند. در این جنگ، خسارت سنگینی به مسلمانان رسید؛ از جمله شهادت حدود هفتاد نفر از مسلمانان، شهادت حمزه بن عبدالمطلب و مُثله‌شدن وی، جراحت بر صورت پیامبر(ص) و شکستن دندان وی.

غزوه خندق یا غزوه احزاب (سال ۵۵ ق)

این جنگ با توطئه قبیله بنی نَضیر (از یهودیان ساکن مدینه) آغاز شد و قریش با تمام متحدان خود برای ریشه‌کن کردن اسلام همداستان شدند. برای مقابله با مشرکان به پیشنهاد سلمان فارسی، مسلمانان در اطراف مدینه خندق حفر کردند. این جنگ با پیروزی مسلمانان به پایان رسید و مشرکان عقب نشینی کردند. در این جنگ حضرت علی، عمرو بن عبدود را به هلاکت رساند.

فتح مکه (سال ۵۸ ق)

واقعه فتح شهر مکه به دست مسلمانان و به فرماندهی پیامبر اکرم (ص) در واکنش به نقض پیمان حدیبیه توسط قریشیان بود و نتایجی همچون روی آوردن مشرکان شبه‌جزیره عربستان به اسلام در سال‌های بعد را در پی داشت. سران مشرکان قریش از جمله ابوسفیان قبل از ورود مسلمانان به شهر مکه، اسلام آوردند. پیامبر با ندای الیوم یوم المرحمه «امروز، روز رحمت و گذشت است» فرمان عفو عمومی صادر کرد.

در دوره مدنی، همچنین پیامبر به سران کشورهای مختلف نامه نوشتند و آن‌ها را به اسلام دعوت کردند. این دوره ده سال طول کشید و با درگذشت رسول خدا، اسلام وارد دوران جدیدی شد.

مبحث پنجم: واقعه غدیر

از مهم‌ترین وقایع تاریخ اسلام است که در آن، پیامبر اسلام (ص) هنگام بازگشت از حجة الوداع در ۱۸ ذی‌الحجه سال دهم قمری در غدیر خم، امام علی(ع) را جانشین خود معرفی کرد. حاضران در آن واقعه که بزرگان صحابه نیز در میان‌شان بودند، با امام علی(ع) بیعت کردند.

این معرفی بنا به دستور خدا در آیه تبلیغ بود. این آیه به پیامبر(ص) دستور می‌داد آنچه خداوند بر او نازل کرده، ابلاغ کند و اگر این کار را نکنند، رسالتش را انجام نداده است. پس از واقعه غدیر آیه اکمال نازل شد که می‌گفت: «امروز دین شما را کامل نمودم و نعمت خود را بر شما تمام کردم و دین اسلام را برای شما پسندیدم.»

معصومان (ع) به حدیث غدیر استناد کرده‌اند و شاعران بسیاری از دوران امام علی(ع) درباره آن شعر سروده‌اند. از مهم‌ترین آثار درباره این واقعه، کتاب الغدیر از علامه امینی است. پیامبر(ص) و دیگر معصومان این روز را عید خوانده‌اند و مسلمانان، به‌ویژه شیعیان این روز را جشن می‌گیرند.

مبحث ششم: دوران خلفای سه گانه (۲۵ سال طول کشید! ۲۵ سال غصب خلافت امیرالمومنین (ع)!)

پس از درگذشت پیامبر اسلام در سال ۱۱ ه.ق در مدینه، با وجود وصیت او مبنی بر جانشینی علی بن ابیطالب، برخی از اصحاب، در شورای سقیفه، ابوبکر بن ابی قحافه را به خلافت انتخاب کردند.

ابوبکر

۲ سال پس از شورای سقیفه خلافت کرد. ویژگی‌ها: درگیری با مرتدان، چند جنگ پیامبران دروغین

عمر بن خطاب

بر اساس وصیت ابوبکر به خلافت رسید و ۱۰ سال خلافت کرد. ویژگی‌ها: گسترش فتوحات اسلامی، فتح ایران و شام و مصر و ...، به دست آمدن غنایم و زیاد شدن دارایی خلافت اسلامی

عثمان بن عفان

بر اساس شورای ۶ نفره ۱۳ سال خلافت کرد. (اعضای این شورا طوری تعیین شده بودند که بجز عثمان، گزینه‌ی دیگری برای خلافت وجود نداشت!). ویژگی‌ها: ادامه فتوحات، شورش‌های داخلی، تبعیض، ظلم و عدم رسیدگی به مردم، واگذاری ایالات به خاندان بنی امیه، چپاول و استفاده شخصی خلیفه و خاندانش از بیت المال، قتل عثمان

مبحث هفتم: جریان تحریف

از آنجایی که بسیاری از احادیث منقول از پیامبر (ص) مبنی بر فضیلت اهل بیت (علیهم السلام) بود، ابوبکر به بهانه به اشتباه افتادن آیندگان و ایجاد اختلاف نظر، دستور **منح کتابت حدیث** را صادر کرد و گفتند: **حَسْبُنَا كِتَابُ اللَّهِ**. «فقط قرآن برای ما کافی است.» همه احادیث به جا مانده از پیامبر که اصحاب آن حضرت نوشته بودند را یکجا جمع کردند و همه را سوزاندند!

از زمان ابوبکر تا زمان عمر بن عبدالعزیز (حک ۹۹-۱۰۱) یعنی حدود ۹۰ سال، نوشتن هر گونه حدیث پیامبر(ص) ممنوع بود و بر سر منابر و قبل از خطبه نماز جمعه در بلاد اسلامی، علی (ع) را لعن میکردند!

مساله جعل حدیث و رواج احادیث جعلی!

مکتب خلفا در مقابل **مکتب اهل بیت (ع)** برای پیشبرد اهداف خود و محکم کردن جایگاه خود در نزد مردم و ایجاد مقبولیت و مشروعیت برای خلافت خود، لازم داشتند شان پیامبر (ص) و سایر اهل بیت را پایین بیاورند و در مقابل شان بعضی صحابه و خلفا را در نظر مردم بالا ببرند؛ با ساختن احادیث جعلی و نسبت دادن مسائلی به پیامبر که بسیار شرم آور است، از موقعیت و شان ایشان در نزد مردم کاستند و طوری نشان دادند که پیامبر هم در مواقع مختلف اشتباه میکنند و بقیه مسلمانان، از پیامبر (ص) در امور دنیا آگاه ترند...^۳

^۳ برای کسب اطلاعات بیشتر میتوانید به کتاب نقش ائمه در احیای دین، اثر علامه عسگری مراجعه کنید.

مبحث هشتم: دوران امام علی(ع)

این دوران از سال ۳۵ الی ۴۰ ه.ق یعنی کمتر از پنج سال (۴ سال و ۹ ماه) به طول انجامید.

سه جنگ داخلی جمل، صفین و نهروان از اتفاقات مهم این دوره است:

جنگ جمل (سال ۳۶ ه.ق)

نخستین جنگ دوره خلافت امیرالمؤمنین بود که توسط گروهی به رهبری عایشه همسر پیامبر و طلحه و زبیر علیه امام علی (ع) به راه افتاد. عایشه و همراهانش این جنگ را به بهانه خون‌خواهی عثمان به راه انداختند. این جنگ در اطراف بصره رخ داد و زمان آن از ظهر تا غروب آفتاب بود.

عایشه در این نبرد بر شتر نر سرخ‌مویی سوار بود و علت نامگذاری این جنگ به جمل (شتر نر) همین است.

جنگ جمل نخستین جنگ داخلی مسلمانان محسوب می‌شود که با پیروزی سپاه امام علی(ع) و کشته شدن طلحه و زبیر و بازداشت عایشه و فرستادن او به مدینه به پایان رسید. از آنجا که سران سپاه جمل با امام علی به‌عنوان خلیفه، بیعت کرده و سپس بیعت خود را شکسته و وارد جنگ شده بودند، به ناکثین (بیعت‌شکنان) معروف شدند.

جنگ جمل باعث انتقال مرکز خلافت مسلمین از مدینه به کوفه در عراق شد.

جنگ صفین (سال ۳۷ ه.ق)

از مهم‌ترین نبردهای زمان خلافت امام علی (ع) بود که بین آن امام بزرگوار و معاویه بن ابی‌سفیان در سرزمین صفین رخ داد؛ پس از خاتمه ماجرای جمل امام در کوفه مستقر شد. در این زمان به جز شامات دیگر بلاد با امام بیعت کرده بودند. امام از کوفه با فرستادن نامه‌ای به معاویه کوشید تا او را به اطاعت از امام مسلمین قانع کند. معاویه در نامه‌ای به امام پیشنهاد کرد که شام و مصر را به او واگذار کند؛ امام قبول نکرد و فرمود: «خداوند مرا به گونه‌ای نخواهد دید که گمراه‌کنندگان را به عنوان بازوی خود استفاده کنم.»

معاویه از عمرو بن عاص خواست تا نزد وی بشتابد. معاویه کار تبلیغاتی خود را در فریب مردم شهرهای مدینه، مکه و نیز رجال سرشناس شهرهای مختلف آغاز کرد.

در جنگی به فرماندهی مالک اشتر، معاویه و عمرو بن عاص که کار را تمام شده می‌دیدند و احساس شکست کردند دست به حيله زدند. قرآن‌ها را بر نیزه زدند.

این اقدام سبب شد تا کم‌کم در میان سپاه عراق این ندا شنیده شود که دشمن حکمیت قرآن را پذیرفته است و ما حق جنگ با آن‌ها را نداریم. امام به شدت در برابر این سخن ایستاد و اعلام کردند که این کار جز فریب چیزی نیست. من سزاوارترین افراد برای پذیرفتن حکمیت کتاب خدا هستم.

مخالفان جنگ از امام خواستند تا دستور دهد مالک اشتر برگردد. امام شخصی را دنبال او فرستاد. مالک پیغام داد اکنون وقت بازگشت نیست. مخالفان گفتند: اگر مالک باز نگردد تو را خواهیم کشت. این خبر سبب شد تا مالک برگشته و جنگ متوقف شد.

پس از آن اهل شام، عمرو عاص را برگزیدند.

اشعث و شماری دیگر از کسانی که بعداً در گروه خوارج درآمدند، ابوموسی اشعری که مردی ساده لوح بود را پیشنهاد کردند. پیشنهاد امام ابن عباس و یا مالک بود اما آن‌ها نپذیرفتند.

قرار شد تا قرارنامه‌ای نوشته شود. در این قرارنامه با اشاره به انتخاب این دو نفر از سوی مردم شام و عراق، حقوق مساوی برای امام و معاویه قرار داده شده بود. عمرو بن عاص در ملاقات با ابوموسی فصلی از فضایل! معاویه را برشمرد و تاکید کرد که معاویه ولی دم عثمان است.

زمانی که ابوموسی بر بالای منبر، خلع فرمان‌روایی امام علی علیه‌السلام را اعلام کرد، عمرو بن عاص اعلام کرد: او تنها حق خلع علی را داشت و من خلافت را به معاویه واگذار می‌کنم و مسلمانان فهمیدند سخت از دشمن فریب خوردند.

جنگ نهروان (سال ۳۸ ه.ق)

جمل از جنگ‌هایی است که در دوره خلافت امام علی (ع) بعد از جنگ صفین و در پی ماجرای حکمیت روی داد. این جنگ به خاطر اعتراض خوارج به امام علی (ع) بر مساله حکمیت با استناد به آیه «لا حکم الا لله» اتفاق افتاد.

یک سوی این جنگ، گروه موسوم به مارقین یا خوارج بودند. در این جنگ، خوارج شکست سختی از سپاه امام علی (ع) خوردند و گفته‌اند که طبق پیش بینی امام علی (ع)، کمتر از ده نفر از مسلمانان شهید شدند و کمتر از ده نفر از خوارج زنده ماندند و توانستند فرار کنند که یکی از آنان عبدالرحمن بن ملجم مرادی، قاتل امیرالمؤمنین (ع) بود.

در نهایت امام علی (ع) در مسجد کوفه بخاطر ارائه شیوه حکومتی عادلانه، توسط یکی از خوارج به نام ابن ملجم مرادی، به شهادت رسیدند و مردم با امام حسن مجتبی (ع) فرزند ارشد ایشان بیعت کردند.